

תחייתה של שירה מן העבר

על העבר וההווה של השירה העברית-איטלקית

המסורת הארוכה של השירה העברית-איטלקית שייכת לכאורה לעבר הרחוק, אך למעשה היא נמשכת באופן שונה גם כיום.

בארבעים השנים האחרונות אנו עדים לתחייה מפתיעה של השירה הדו-לשונית העברית-איטלקית. הודות ליצירתם ולניסיונותיהם של כמה משוררים איטלקים שהיגרו לישראל, השפה האיטלקית הפכה להיות אחת מהלשונות השיריות בארץ. ואף שאותם המשוררים חיים את חייהם היומיומיים בתרבות היהודית ובשפה העברית, הם שומרים על שורשי שירתם בתרבות ובשפה האיטלקית.

מייצגת מרתקת של התופעה הזאת היא שירתם הדו-לשונית של אריאל ויטרבו ושל מרינה ארביב, שניהם ילידי איטליה שחיים בישראל מאז שנות השמונים. שניהם התחילו לכתוב שירה באיטלקית ובהמשך החלו לכתוב גם בעברית. כתיבתם של ויטרבו ושל ארביב משקפת את זהותם היהודית והאיטלקית בד בבד עם זהותם הישראלית והעברית, ושתי הזהויות נמהלות בה ללא הפרד.

באיטליה התקיימה במשך כשבע מאות שנה שירה שנכתבה על ידי משוררים יהודים כותבי עברית: מהמאה ה-13 ואפילו ה-11, אם מביאים בחשבון את החלק הדרומי של חצי האי, ועד המאה ה-19. ביצירה ענפה ועתיקת יומין זו נעוצים שורשי יצירתם העברית-איטלקית של ויטרבו ושל ארביב. למרות השוני הניכר בין שירתו של ויטרבו לשירתה של מרינה ארביב, לשניהם יש מבחינה זו מכנה משותף ברור. אריאל ויטרבו שואב את שפת חווייתו השירית מעולמות הדת, ואילו מרינה ארביב כותבת בסגנון הקרוב להייקו היפני, אך שניהם כותבים מתוך זיקה מתמדת למסורת העתיקה של השירה העברית-איטלקית שבאה לכאורה לקיצה לפני יותר ממאתיים שנה.

אחד המרכיבים המאפיינים את מסורת השירה העברית באיטליה הוא קרבתה לשירה האיטלקית בתכניה ובצורותיה, ולא פעם אפילו בשפתה. ידוע שעמנואל הרומי (1260-1330)

לערך) כתב סונטות, צורה פיוטית איטלקית מובהקת. למעשה, הודות לחיבוריו (הכלולים ב'מחברות'), העברית הפכה לשפה השנייה, אחרי האיטלקית, שבה נכתבו סונטות. ידוע פחות שהוא כתב גם סונטות באיטלקית ובכך המחיש את השראתו הלשונית הכפולה.

השירה האיטלקית על צורותיה, צליליה ומקצביה הדהדה בבירור כקול פנימי בראשיהם של המשוררים העבריים. לדוגמה, משה מריאטי (1388-1466) חיבר במאה ה-15 פואמה מונומנטלית, 'מקדש מעט', הכתובה כולה בטרצינות של 11 הברות, וזאת בעקבות 'הקומדיה האלוהית' של דנטה אליגיירי. הוא הודה במוצהר בחוב הגדול שהוא חב ל"ראש המשוררים". מאוחר יותר החלו המשוררים לכלול לעיתים מילים איטלקיות, ובמקרים מסוימים אף משפטים שלמים באיטלקית, כחלק משירתם העברית. יהודה סומו (סביבות 1525 – סביבות 1590), שחיבר את המחזה העברי הראשון ('צחות בדיחותא דקידושין'), למשל, שילב שורות בעברית ובאיטלקית באורך ובחריזה קבועים, בדרך כלל בשירים שנועדו לשעשע את קהל הקוראים או המאזינים. התוצאה היא שירים שעשויים להיות מובנים רק לדוברי שתי הלשונות. הנה, למשל, מתוך 'יצירתו של סומו 'מגן נשים' (האיטלקית מתורגמת בסוגריים בתרגום מילולי):

יִגְעֵתִי וְלֹא מַצָּאתִי
 Donna mai c'huomo chiamasse (אישה שקראה לאיש)
 לֵאמֹר לוֹ שְׁמֵעַ עֲצָתִי
 E che addosso se'l tirasse (ושמשכה אותו אליה)
 Et s'alcuna un huomo amasse (ואם מישהי אהבה איש)
 כִּי כָל לֵב נָדִיב אוֹהֶב
 לֹא תִקְרָא אֶל הָאוֹהֶב
 Per sfacciata ch'ella sia (אפילו אם היא חוצפנית).

ההשתייכות לשני עולמות לשוניים ואומנותיים הייתה כה מלאה, עד שבין המאות ה-16 וה-17 משוררים אחדים, כמו יהודה אריה מודינה (1548-1571) ומשה קטאלאנו (המאה ה-17) חיברו שירים "דו-לשוניים", כלומר יצירות שאפשר להבין הן בעברית הן באיטלקית. מובן שמדובר בתרגיל שמטרתו להראות את יכולתו של המחבר להפתיע ולשעשע את קהלו. העדות ה"אנתרופולוגית" (שליטה עמוקה בשתי שפות, שאחת מהן היא ניב איטלקי צפוני, וראיית ניב זה כצורת התבטאות מקובלת ומושרשת בחברה העברית) חשובה כאן יותר מאשר הערך האסתטי-אומנותי.

מודינה, מהדמויות הבולטות ביהדות איטליה בתקופה הטרנס-מודרנית, היה יוצר דו-לשוני מובהק. בעברית הוא הצטיין בתחומי ההלכה, הדרשות, הפולמוס הדתי והשירה, ובאיטלקית הוא כתב בראש וראשונה מחזות לתיאטרון, וכן הרבה לבאר את התרבות היהודית לנוצרים. הנה לדוגמה קינה דו-לשונית פרי עטו של מודינה על פטירת מורו:

קִינָה שְׁמֹר אֹי מָה כִּי פֶס אֹצֵר בּוֹ,
 כָּל טוֹב עֲלוּם כּוֹסִי אֹר דִּין אֶל צֵלוֹ,
 מֹשֶׁה מוֹרִי מֹשֶׁה יִקָּר דְּבָר בּוֹ,
 שֶׁם תּוֹשָׁיָה אֹן יוֹם כְּפוֹר הוּא זֶה לוֹ,
 כָּלָה מִיטֵב יָמָיו שֶׁן צָרִי אֲשֶׁר בּוֹ
 יַחְרִיב אִם מָוֶת רַע אֵין בָּא יִרְפֶּה לוֹ,
 סְפִינָה בָּיִם קֵל צֵל עוֹבֵר יָמִינוֹ,
 הָלוּם יֵלֶךְ שָׁבִי וְשֶׁם שְׁמָנוֹ.

Chi nasce muor: Oime, che pass' acerbo!
 Colto vien l' huom, cosi ordin' il Cielo,
 Mose morì, Mose già car de verbo.
 Santo sia ogn' huom, con puro zelo.
 Ch' alla meta, già mai senza riserbo
 Arriv' huom, ma vedran in cangiar pelo
 Se fin habbiam, ch' al Cielo vero ameno
 Va l' huomo va, se viva assai se meno

(תרגום עברי מילולי: "מי שנולד, סופו למות: אוי לי! איזה צעד מר! / האדם נקטף, כך ציוו השמיים, / משה מת, משה, שדבריו היו יקרים. / כל איש יהי קדוש, בחריצות טהורה. / כי אל המטרה, אף פעם וללא ספק, / איש לא יגיע, אבל יראו כששערוותיו ישתנו / אם יש לנו אחרית, כי לשמיים האמיתיים והמאושרים / הולך האיש, אם יחיה הרבה או מעט").

קטאלאנו, רופא במקצועו, חיבר שיר על המגפה בעיר פדובה בשנת 1631 ועיבוד של מגילת איכה בבתים בני שמונה שורות, שבכל אחת מהן 11 הברות, לפי משקל האנדקסילבו האיטלקי המסורתי. הנה אחד משיריו הדו-לשוניים, שנכתב בשבח ידיד שהיה משורר ורופא:

יָדִי תִּמּוֹל תִּכְנַנְתִּי
 Già di te molti canti (הרבה שירים עליך)
 סוֹד יִרְאוֹן כָּל, הַשִּׁיר הֵנָּה לִי כֹה נָא
 S'udiron colà sir in Elicona (נשמעו [בעבר] שם ב[הר] הליקון)
 אֲלִי קוֹנָה רְאֻשׁוֹנָה
 E l'ecco ne risuona (וההד מצלצל)
 מֵאוֹר יִקָּר מִסוֹד אֶל, הוֹד הִבְנַתִּי
 Ma hor già carmi s'ode e lode e vanti (אולם עכשיו שומעים שבחים והודאות)

אֹר יֵה נְתִיב אֵל יִרְאֶה
 Hor gia ne dive e lire (עכשיו אין עוד אלילות ונבל)
 יוֹבִילוּ רוֹן הָשִׁי לָמוֹ זֶה, שִׁירִי
 Giubilorono assai le muse sire (המוזות, אדוני, השתעשעו מספיק)
 אֵיתֵן אֹר. רַק כְּדֹל אֹרֹ טַמְנָתִי
 E dan hora che d'alloro t'ammanti (ועכשיו, כאשר אתה עטור זרי דפנה)
 לוֹ דַּת אֶמֶת הִיא צִנָּה
 Loda di Medicina (משבחות רפואה)
 אָדָא פִּי לוֹ סוֹפִי יֵה
 E de Filosofia (ופילוסופיה)
 אֶל הַשִּׁיר אֵין הֶכֶל. אֶף הַמְּבֹא לוֹ
 E la sirena co la fama a volo (ומנצחות בתהילתך המעופפת)
 בְּתִבּוֹנוֹת הָרִי מוֹט הַנּוֹי פֹּה לוֹ
 Battevano da remoto a noi Polo (מהקוטב הרחוק)
 דִּי קוֹל הַגְּרֵעַת לִי יֵה
 Dico la gran Talia (כוונתי ל[מוזה] טליה הגדולה)
 אֶף הִנֵּה קוֹנֶה פֹּה אֶת הַשִּׂיא כִּי נָא
 A fine che ogni poeta si china (כך שכל משורר נכנע)
 אֶל הַלֵּל אֹר, אֶל הַפֶּה נְדִיב אָנָה
 A l'ale lor e la penna divina (לכנפיהן ולנוצותיהן האלוהיות)
 אֹן דָּגְלוֹ. אֹר יֵה, לִידַע כָּל אֲשֶׁר יִרְאֶה
 Onde gloria li dan coll'asserire (וונותנות לו כבוד, באומרן)
 פֶּאֶר שְׁבַתִּי כְּבִידִי תוֹשִׁיָה
 Per Sabbatai che Benedetto sia (על שבתי, שיהיה מבורך)
 כָּפֶל אָדוֹן אֹרֹ לוֹ
 Chi palad'honorollo (מי שמשבח אותו)
 כִּי לוֹ דַּת אֵשׁ, כֹּה לְפִי וְרַפָּא לוֹ
 Chi lod'ha d'Esculapio ver Apollo (משבח אסקולפיוס, לא אפולו)

השייכות התרבותית והלשונית הכפולה התבטאה גם בכתיבה סימולטנית של שירים בעברית ובאיטלקית, תוך שמירה על תוכן סמנטי מקביל וכן על משקל וחריוזה. מובן שכל לשון שמרה על עולמה המיוחד על שלל האזכורים וההקשרים התרבותיים האופייניים לה. אולם ההקבלות הן חזקות כל כך, עד שקשה להגיד איזו משתי הגרסאות נכתבה ראשונה. כתיבה דו-לשונית זו הייתה נפוצה במיוחד במאות ה-18 וה-19, אף שקיימות כמה דוגמאות עתיקות יותר.

שמואל רומנילי (1775-1817) היה מהסופרים הבולטים של תקופתו. הוא כתב בין היתר יצירה דו־לשונית בשם 'מחזה שדי', או בגרסה האיטלקית *Illusione felice* ossia *visione sentimentale* ("אשליה עליזה או מחזה סנטימנטלי"), פואמה ארוכה על סודות היקום שהושפעה במוצהר מהפואמה *Essay on Man* של המשורר האנגלי אלכסנדר פופ. 'מחזה שדי' נוטה להשקפה רציונלית מתונה, לפי רוח ההשכלה, אך בעלת נימה דתית: האדם מודע לגבולות שכלו לנוכח התוכנית האלוהית. דוגמה מובהקת לרעיון הראשון (מרכזיות השכל) הן השורות הבאות:

רוח מְבִינְתִי בְּטַח יִנְחֵנִי,
רוח כִּי מְשַׁדִּי בְּאִישׁ הַטְּבָעָה.

Franca m'è guida la ragion. Ragione
Dono del Ciel, nell'uman cor scolpita

(תרגום מילולי: "השכל הוא המדריך הישר שלי. השכל, / מתנת אלוהים, חקוק בלב האנושי")

ושל הרעיון השני (גבולות השכל):

אִמֹר אֶל לְבִי: הֵס. מְשִׁיר הַחַשִּׁיתִי
וּתְהַלֵּךְ דּוֹמִיָּתִי לְנֶצַח.

Silenzio impongo al mio parlar; ma fia
Faconda eterna lode il mio silenzio

(תרגום מילולי: "אני מכריח את קולי לשתיקה: / אלא ששתיקה זו תהיה שבח נצחי ועשיר")

משורר אחר, חננאל כהן (1757-1834), שהיה רב, מחנך ומוציא לאור ברג'ו אמיליה ובפירנצה, כתב ספרי דקדוק ופואטיקה עברית. כמשורר הוא פרסם סדרת שירים עבריים לכבוד הדוכס של מודינה ורג'ו, לצד תרגומם לאיטלקית. הנה בית אחד, שבו כהן מכריז על אהבתו למולדתו, איטליה, ומבקר את הצרפתים, המכנים את עצמם משחררים אבל למעשה מתנהגים ככובשים:

אֲנִשִּׁי תִּהְיוּכֹת דֶּרֶךְ נֶגֶב בָּאוּ
תוֹךְ בּוֹר שְׂאוֹן בֵּינוֹן חֲפָשִׁי הַטְּבָעוּ

שָׁמָּה תִּדְהָר שֵׁם אֶרֶץ אֵל גִּדְעוּ
טַחוּ עֵינֵי עַמִּים בְּדָרוֹר קָרְאוּ
אֵיטְלִיָּה כְּזִמְרָה עִמָּת עֵץ יַעַר
שָׁחָה לְעֶפֶר רֹאשׁ מְרוֹחַ סֶעַר.

Qual torrente che rompe argini, e sponde,
Venner dal mezzodi popol sfrenati,
Le contrade a occupar d'Italia bella;
Giulivi offrendo e libertate, e pace
Ma misera s'avvide ahi troppo tardi
D'esser fra ceppi inviluppata, e stretta.

(תרגום מילולי: "כמו נחשול השובר חוף וגדה / באו מדרום [מדינתם] עמים ללא רסן / לכבוש את אזורי איטליה היפה, / הציעו, עליזים, חופש ושלוש. / והיא, עלובה, הבינה מאוחר מדי / שהיא אסירה, כבולה באזיקים.")

המסורת הארוכה של השירה העברית-איטלקית שייכת לכאורה לעבר הרחוק, אך למעשה היא נמשכת באופן שונה גם כיום. נהוג לציין את המאה ה-19 כתקופה שבה השירה העברית באיטליה באה אל סופה. אלא שפרסומים חדשים מוכיחים שמסורת זו קמה לתחייה בעשורים האחרונים, ודווקא בכתובה מקבילה בשתי הלשונויות, כפי שהיה נהוג לפני יותר ממאתיים שנה. וכמו אז גם היום, היצירה הדו-לשונית היא עדות להשתייכות המשוררים לשני עולמות תרבותיים שונים – עולמות שאינם מנוגדים, אלא משלימים זה את זה.

נשוב אל שני המשוררים שהזכרנו בראשית הדברים: אריאל ויטרבו, משורר ישראלי יליד פדובה, ומרינה ארביב, משוררת ישראלית ילידת מילאנו: ביצירת שני המשוררים הללו, הממד הרוחני של חיי היום-יום, המתנהל כמעט כולו בשפה העברית, יצר אזור סָפֶר שבו האיטלקית היא השפה שבה מובעת התחושה העמוקה של האני השירי, אך בה בעת היא מבטאת גם את החוויה המטריאלית הישראלית-מקומית. לעומת ישראל-של-מעלה, הנוכחת במסורת היהודית המופרת להם מאיטליה, בשירתם הם מגלים את ישראל-של-מטה, המדינה ה"חדשה", זירת החיכוכים והסתירות של המודרנה ושל החיים המופשטים עצמם, שההתבוננות השירית מגלה בלי כיסויים ובלי מחיצות.

אריאל ויטרבו, שהיגר לישראל בגיל עשרים, פרסם עד כה ארבעה ספרי שירה. שלושה מהם נכתבו באיטלקית: 'לשכוח את עצמי' (Dimenticarsi), 'נגיעות' (Tocchi) ו'טללי רצון', ועליהם יש להוסיף את 'לא בחיפזון/Senza Fretta', ספר דו-לשוני שנכתב בעברית ובאיטלקית. ויטרבו מבטא באיטלקית את החוויה הישראלית המסומנת ברשמים עזים מהנוף המדברי וההררי של האזור בו הוא מתגורר, ירושלים וסביבתה.

בשירי ויטרבו, השפה האיטלקית היא השורש שממנו צומחות דמותו כמשורר וזהותו כיהודי-איטלקי בישראל. זו אינה שפה של גלות ואף לא שירה של גלות, אלא המשך ישיר של מסורת עתיקה שנמשכה מאות שנים, ואשר אריאל ויטרבו, שנולד וגדל במשפחה יהודית איטלקית מסורתית (אביו היה הרב הראשי של העיר פדובה), נושא עמו באופן טבעי.

בקובץ שיריו הראשון, 'לשכוח את עצמי', המוקדש להוריו, כלולים שירים שנכתבו בין 1982, השנה שבה התגבש פרויקט ההגירה שלו לישראל, ל-2009. הספר נותן קול לשינוי שיצרה אותה "שיבה", קול נורא ונשגב, שבו מתקבצים יחדיו לידה מחדש ותחושת אובדן, התחדשות ומוות, חיים חדשים וחיים קודמים, כמו למשל בשיר 'המסע' (Il viaggio):

המסע

Il viaggio

הַמָּסַע שֶׁהֵסֵתִים
הִבִּיא אוֹתִי אֶל גְּדוֹת
הָאֲגָם נָטוּל הַמַּיִם,
מֵאַחוֹרֵי הַהָר
שֶׁקָר מְכֻדִי
לְטַפֵּס עָלָיו.
עַם שֶׁחָר שׁוֹב אֵצֶא,
צִמַּת שׁוֹם
תְּלוּיָה עַל סוּסִי,
כְּדִי שֶׁהַמְכַשְׁפוֹת
יִטְאטְאוּ הָרַחֵק
אֶת מְטַעֲנִי
הַשְּׁנֵאָה וְהַפֶּחַד שֶׁלָּהֶן.
בְּמָסַע שֶׁאֵינּוּ מִסֵּתִים
הַצְעָדִים אַרְכִּים מְדִי
לְאִישׁ לְבָדוּ.

Il viaggio che è finito
mi ha portato alle sponde
del lago senz'acqua,
dietro il monte
troppo freddo
per essere scalato.
All'alba ripartirò,
una treccia d'aglio
appesa al mio cavallo,
perché le streghe
spazzino lontano
il loro carico
d'odio e di paura.
Il viaggio che non finisce
ha passi troppo lunghi
per un uomo da solo.

את עזיבת עולם ה"עבר" מתאר ויטרבו כ"לב" ש"שכחתי אותו בכיס של מעיל שנתלה בחשך ולא נמצא שוב":

Scrivendo poesie

כותב שירים

הלב, ההוא
ששכחתי
בכיס של מעיל
שנתלה בחשך
ולא נמצא שוב,
בחלום שכמעט נגעתי בו
במטת אפריל,
כאלו
לא הגיע כבר
הזמן לאהב
ולא הייתי מבזבז אותו,
כותב שירים
לבד בערב.

Il cuore, quello
l'ho dimenticato
in tasca ad un cappotto
appeso al buio
e mai più ritrovato,
ad un sogno sfiorato
in un letto d'aprile,
come se non fosse
già giunto il tempo
d'amare e io non
stessi perdendo tempo,
scrivendo poesie
solo nella sera

אותו "לב" ואותו "מעיל" חוזרים גם בספר השירים המאוחר יותר 'טללי רצון'. בספר זה המשורר מקשר בין כאב העזיבה וההגירה למסורת היהודית שירש. בשירים בעלי דחף רוחני חזק הופך הנוף המדברי וההררי של ישראל לעולמו הפנימי של המשורר. מוטיב השכחה "בכיס של מעיל ישן שמעולם לא נמצא שוב" חוזר בין השיטין ומבטא את העצב המתמיד, שדווקא האיטלקית מסוגלת מבחינתו לבטא.

שונים אך גם דומים במידה רבה הם שיריה של מרינה ארביב, חוקרת, משוררת וצלמת ילידת מילאנו, שהשתקעה בישראל בשנות השמונים. בניגוד ליצירתו של ויטרבו, שיריה של ארביב נוצקו ברובם מלכתחילה בתצורה דו-לשונית. לאחרונה יצא לאור ספר השירים והצילומים הראשון שלה: *Impronte di Luce* / 'עקבות של אור' (ספרי עיתון 77, 2023). בספר זה מובאות חוויות עירוניות המשתקפות בצילומים ובשירים דרך לשונה האיטלקית של משוררת החיה הן בישראל ובעברית, הן באיטלקית ובאירופה. עינה של מרינה ארביב, כמו מצלמה חיה, לוכדת רגעי חיים באיטליה ובישראל ומחזירה אותם מהעין אל הדף בצורת בתים קצרים. צורת ההייקו היא כלי פורמלי שארביב מרבה לעשות בו שימוש. זאת מאחר שההייקו, בדומה לצילום, הוא שיר שכולו "עת", כעין חלון פתוח לחיינו ולחיי העולם. בשירי ההייקו של ארביב משתקפים החיים האורבניים על שלל גיבוריהם: פרחים, פירות, בתים הרוסים, חצרות, ים ושמיים – וגם אנשים ובעלי חיים. ארביב מאירה את הפינות הכמוסות ביותר של תל אביב בעברית וגם באיטלקית:

נווה צדק

Neve Tzedek

מפל בצבע כרמין מתפרץ
מקיר פח –
פעימת ורידים בצואר.

Cascata di carminio irrompe
Dalla parete di latta –
Pulsare di vene nel collo

עונות השנה, פינות העיר, הפירות בשווקים ובחנויות – כל אלה הם חלק מובהק מהפואטיקה של מרינה ארביב, פואטיקה של זמן החולף על פני גשמיותו של האדם:

רימון

Melagrana

מתחת לקלפת הרמון
שהתיבש זה מכבר
בוקעת עצמת הגרגרים.

Sotto la scorza indurita della melagrana
Turgidi
Si intravedono i chicchi.

גן התאנים ביפו

Giardino dei fichi a Giaffa

העלים מתפוררים מתחת
לכף הרגל העירמה בסנדל
באוויר מתפוגג ניחוח אחרון.

Si sbriciolano le foglie sotto
il piede nudo nel sandalo
nell'aria un ultimo afrore.

רימון שסוע

Melagrana spaccata

רמון שסוע
מגן על פצעו
והגרעינים – צמודים זה לזה –
הם גבישי אור
חושפים את החד
שצומח בתוכם.

Protegge la sua ferita
La melagrana
Spaccata.
I chicchi
L'uno contro l'altro
Serrati
Sono cristalli di luce
A svelare
La punta
Che aspra
Gli cresce dentro

תקופת בין השמשות, בין אזור ליגוריה שבצפון-מערב איטליה לבין יפו ותל אביב – זאת המוזה האמיתית של ארביב: תל אביב הנלכדת בבתי השירים ובהם הטבע העז והחזק נאבק על חייו בעיר מלאת חיים ויצרים, אך בה בעת גם מוזנחת ופגועה:

על אקליפטוס בתל אביב

Eucalipti a Tel Aviv

שְׂרָשִׁים דּוֹחִפִּים לֹא הָרַף
אֶת מְשִׁטַּח הַמַּדְרָכָה
לּוֹחֲצִים בְּחִזָּקָה עַל הָאֲסֶפֶלֶט.

Radici incalzano
La superficie del marciapiede,
Premono possenti contro l'asfalto

קיץ בליגוריה

Estate ligure

שָׁמַיִם כְּאֶבֶן הַטּוֹרְקִיז
יַיִן בְּגִבֵּיעִים עֲטוּפִים בְּאֵדִים
שֶׁקְשׁוֹק מִמֵּים נִסְתָּרִים.

Cielo compatto di pietra dura
Vino nei calici appannati
Chioccolio d'acqua segreta.

תל אביב, רחוב אנגל (א')

Tel Aviv Engel Street (1)

עֵינַיִם זוֹהָרוֹת
בְּחֶשֶׁן הַשִּׁיחִים
מִשְׁגִּיחוֹת
מִפְּחֵי הָאֲשָׁפָה הַפְּתוּחִים.

Cespugli d'ombra;
Occhi fosforescenti
Sorvegliano
Dai bidoni scoperti.

בעבור שני המשוררים הללו, נציגי השירה האיטלקית-עברית בישראל, התמורה היסודית והדיסאוריינטציה בעקבות המעבר של זיכרונות ומילים מארץ אחת לאחרת, משפה אחת לרעותה, הן מהותה האמיתית של השירה. יצירתם היא שירה דו-לשונית, נטועה בעבר וחיה בהווה, המשגרת את עצמה – כאתגר חי – אל העתיד. באחד משיריה כותבת ארביב שורות הנשמעות כמעט כמניפסט של שירה איטלקית-ישראלית:

"ירשתי מפת שולחן, שנאלצה להגר מאירופה הישנה לארץ. ודאי עתיקה, אבל מעל הכול 'חדשה', כמו שתל אביב היא חדשה בהשוואה לעיר פיסטויה (Pistoia) הימבינימית שבה דודתי חיה. מפת השולחן הזו בהירה ועליה לימונים הדורים, מצוירים בסגנון רנסנסי. אבל על הלימונים המושלמים האלה בלטו לימונים אמיתיים ששכחתי יותר מדי זמן באוויר הלח של ימים סוערים. דווקא בהידרדרותם הם נראים חיים מאוד – החיוניות

הבלתי ניתנת לדחיקה הזו שינתה את מבטי אחת ולתמיד. מפת השולחן עברה מדינה וכך הפכה לבמה בלתי צפויה למהפכה עתידית".*

במשחק זה בין שכבות הזמן השונות, האובייקט שמסתכלים עליו הופך ל"אחר", שונה בתכלית מכפי שהיה עשוי להידמות בעינינו. כך, בים שבין ישראל לאיטליה שוכנים איים שקועים:

בין שמיים לים

Tra cielo e mare

יָם וְשָׁמַיִם מְתַמְזָגִים
בְּלֶכֶן הָאֶפֶל
וְרִדְדִים צָצִים –
אֵיִים שֶׁשָּׁקְעוּ מִכָּבֶד.

Mare e cielo si confondono
Nel biancore opalescente
Affiorano rosate —
Isole sommerse.

מרינה ארביב מדברת על חשיבותם של משוררים כרחל בלובשטיין, מרים ברוך חלפי ואברהם חלפי בבניית המוזיקה של שירתה העברית. בשירתו של ויטרבו קשה יותר למצוא רמזים ברורים לנוכחות או להשפעה של השירה העברית המודרנית. בשני המקרים, הממד המשמעותי יותר הוא השירה העברית-איטלקית המסורתית, שבזכות יצירתם בישראל זוכה לתחייה בלתי צפויה שנים רבות אחרי "מותה".

* מרינה ארביב, Impronte di Luce/עקבות של אור' (ספרי עיתון 77, 2023, עמ' 12).